

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/ Issue 13 (Aralık/ December 2023), s. 1102-1110.
Geliş Tarihi-Received: 14.11.2023
Kabul Tarihi-Accepted: 13.12.2023
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1390491

Ağız Araştırmalarında Göç Olgusuna Tematik Bir Yaklaşım*

A Thematic Approach to the Phenomenon of Migration in Dialect Research

Zeynep ŞİMŞEK UMAÇ**

Öz

Bu çalışmada; Türkiye Türkçesi ağızlarının oluşum sürecinde ve bugünkü güncel yapısında belirleyici olan göç olgusunun ağız araştırmalarına ait kavramlara yansımaları üzerinde durulmuştur. Türkiye Türkçesi ağızlarının bugünkü durumuna bakıldığında, oluşma süreçleri tamamlanmış, pek çok monografik incelemeye konu olmuş yerli ağızlar yanında; göçmen ağızları, ağız adacıkları ve kentleşmenin getirdiği ağız değişimleri de görülmektedir.

Oğuzların Anadolu'ya gelişi ve yurt tutması Türkiye Türkçesi ağızlarının oluşmasında belirleyici tarihi gerçekliktir, ardından gelen süreçler yerli ağızların şekillenmesinde daha sonra göçmen ağızlarının veya ağız adacıklarının oluşmasında etkili olmuştur. Günümüzde ağızların standart konuşma dili içinde yer bulması yaşanan iç göçlerin bir sonucudur. Birbirini izleyen bu kronolojik süreçlerde göç olgusunun hep ön plana çıktığı görülmektedir.

Ağız çalışmalarında göç olgusunun ürettiği terminolojiye ve çalışma alanına dikkat çekmeyi amaçlayan bu çalışmada, ağızlar ile ilgili teorik veya inceleme niteliği taşıyan çalışmalardan yararlanılmıştır.

Özellikle ağız çalışmalarıyla ilgili güncel alanlar olan göçmen ağızları, ağız adacıkları, kentleşme sürecindeki konuşma dili içerisinde yaşayan "lekt"ler ve bu alanlardaki öncül kabul edilebilecek çalışmalar da bu makalede konu edilmiş, sonuç bölümünde ise güncel ağız çalışmalarının istikameti konusunda görüşler ortaya konmuştur.

Anahtar Sözcükler: Türkiye Türkçesi ağızları, göç, göçmen ağızları, ağız adacıkları.

Abstract

In this study; emphasis was placed on the reflection of the fact of migration, which is a determining factor in the formation process of Turkey's Turkish dialects and their current appearance, on the concepts of dialect research. When we look at the current appearance of Turkey's Turkish dialects, besides the local dialects whose formation processes have been completed and have been the subject of many monographic studies; Immigrant dialects, dialect islands and dialect changes brought about by urbanization can be seen.

* Bu makale, Uluslararası Göç Araştırmaları Kongresi (ICOMIR 2021), May 20-22 2021, Ankara adlı kongrede sunulan "Göç ve Dil Çalışmalarının Kesişme Noktasında Bir Çalışma Alanı Olarak Ağız Çalışmaları" adlı bildiri üzerinde bazı değişiklikler, ilâveler ve düzenlemeler yapılarak yayına hazırlanmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili Ana Bilim Dalı, e-posta: zeynepsimsekumac@balikesir.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2241-2578.

The arrival of the Oghuz people in Anatolia and their settlement is a decisive historical reality in the formation of Turkey's Turkish dialects. The subsequent historical processes were effective in shaping local dialects and later in the formation of immigrant dialects or dialect islands. Today's dialects finding a place in the standard spoken language is a result of internal migration. It is seen that the phenomenon of migration always comes to the fore in these successive chronological processes.

In this study, which aims to draw attention to the terminology and the study area produced by the phenomenon of migration in dialect studies, theoretical or investigative studies on dialects have been used.

Especially current areas related to dialect studies, such as immigrant dialects, dialect islands, "lects" living in the spoken language in the urbanization process, and pioneering studies in these fields are also discussed in this article. In the conclusion section, opinions on the direction of current dialect studies are expressed.

Keywords: Turkey's Turkish dialects, migration, immigrant dialects, dialect islands.

Giriş

Dünya tarihini şekillendiren en önemli olgulardan biri olan göç, her zaman diller açısından da önemli sonuçlar doğurmuştur. Tarih boyunca göçler, dillerin bir yerden bir yere taşınmasına veya insanların yeni coğrafyalarda yeni dillerle tanışmasına, bazı dillerin yok olmasına yol açmış, bazı dillerin de geniş konuşur kitleleri bulmasını sağlamıştır.

Özellikle, küreselleşen dünyada dil ve göç ilişkisi sosyal dilbilim çalışmalarının en önemli konularından biri olmuştur. Kerswill, "Migration and Language" adlı çalışmasının başında; Thomason, Kaufman, Trudgill gibi isimlerin göçü dil değişikliklerindeki itici güç olarak vurguladığını belirtir ve kendisinin etnolingüistik görüşlerini tekrarlar (2006, s. 2271-2272). Bir dilin ağız konuşurları arasında, göçle birlikte yeni ağızların ortaya çıktığına değinir (2006, s. 2278). Göçün ağız ve dil temaslarına neden olan karmaşık bir süreç olduğu sonucuna vardığı çalışmada, göç olgusu ile ilgili toplumsal dilbilim açısından genellemeler yapmanın mümkün olduğunu ifade eder (2006, s. 2281).

Türk dili özelinde düşünecek olursak; modern Türk şivelerine giden yolda, şivelerin yazı dillerine ve sonrasında verimli edebiyat dillerine dönüşmesi süreçleri büyük yer değiştirme hareketlerinin sonucunda olmuştur. Bir bakıma topluca bakıldığında Türk dili tarihi, Türk boylarının yer değiştirirken kendilerine ait şiveleri yeni coğrafyalara taşıyarak buralarda yeni yeni yazı dilleri oluşturmalarının tarihidir de diyebiliriz.

Türkiye Türkçesi yazı dili, göç ederek yeni bir yurt tutan Oğuzların yeni yurtlarında kendi şivelerini yazı dili yaptıkları Eski Oğuz Türkçesine dayanır. Oğuzların Anadolu'ya gelişi ve yurt tutması tarihimizin ve kültürümüzün temel meselesi ve gerçekliğidir. Dil tarihimiz de tabii olarak bu gelişime paralel bir oluşum sürecinden geçmiştir.

Bu durumda, Türk dili araştırmalarının önemli bir alanı olan ağız çalışmalarında göç olgusunun dikkate alınması da kaçınılmaz olmuştur. Bilimsel ölçütlere uygun bir ağız çalışmasında; ilgili coğrafyanın tarihi ve söz konusu coğrafyada bulunan veya bir etnik kimlikle tanımlanıp incelemeye konu edilen ağız konuşurlarının tarihî, sosyal durumları, ekonomik faaliyetleri, eğitim durumları, kalkınmışlık düzeyleri gibi pek çok konu göz önüne alınır. Bu değerlendirme esnasında en can alıcı nokta ağız konuşuru kitlenin tarihi olmaktadır. İnsan merkezli bu tarih araştırmalarının pek çoğunda göç olgusu ile karşılaşmaktadır. Ağız çalışması yapan pek çok araştırmacı için yaptığı tarihî incelemeler ve sahadan topladığı veriler neticesinde, ağız ve göç ilişkisi ile karşılaşmak olağandır.

2008 yılında düzenlenen Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayında sunulan, Nevzat Özkan'ın "Anadolu'daki Nüfus Hareketlerinin Ağızların Oluşmasına ve İncelenmesine Etkileri" adlı bildirisi, Anadolu'da yaşanmış olan göç ve iskân hareketlerinin hem mevcut ağızların oluşmasında ne şekilde rol oynadığını hem de ağızların incelenmesinde göç olgusunun dikkate alınmasının ne denli gerekli olduğunu ortaya koyan önemli bir çalışmadır (2009, s. 541-558).

Özkan, çalışmasında; "Anadolu'ya İlk Türk Yerleşimleri ve Türkçe", "Osmanlı Döneminde Anadolu'da Türkmen İskânı ve Anadolu Ağızlarının Şekillenmesine Etkileri", "Dış Göçler ve Anadolu Ağızlarının Bugünkü Durumuna Etkileri", "Hızlanan İç Nüfus Hareketleri ve Anadolu Ağızlarının Geleceği" başlıkları altında, hem tarihî verileri hem güncel istatistikî verileri değerlendirerek göç hareketlerinin ardından gelişen iskân hareketinin ülke nüfusunda oluşturduğu dalgalanma ve bunun Türkiye Türkçesi ağızlarına yansımaları konusunda değerlendirmeler yapmıştır (2009).

Bu çalışmada da yine Türkiye Türkçesi ağızlarının oluşum süreçlerine değinilecektir. Bunun yanında çalışmamızda, özellikle ağız araştırmaları alanında önemli terimler hâline gelmiş göçmen ağızları ve ağız adacıkları kavramları üzerinde durulacaktır. Göçmen ağızları ve ağız adacıkları kavramlarının yanında ağız ile konuşma dili ilişkisi üzerinde durularak ağız çalışmalarının yeni istikâmeti olması muhtemel bu alanlarda yapılan çalışmalar sıralanacaktır.

Çalışmamız daha önce ağızlar ile ilgili yapılmış teorik veya inceleme niteliği taşıyan çalışmalardan derlem yapılması şeklinde oluşturulmuştur.

2011'de başlayan Suriye iç savaşıyla ülkemiz yoğun bir dış göçle karşı karşıya kalmıştır. Ortadoğu coğrafyasında peyderpey ortaya çıkan gerilimler güvenli liman olarak görülen ülkemizin önemli bir yabancı nüfusa ev sahipliği yapması sonucunu doğurmuştur. Göç İdaresi Başkanlığı sayfasındaki resmî verilere göre 3.250.510 Suriyeli ülkemizde geçici koruma statüsünde yaşamaktadır. Bu yer değiştirme hareketlerinin neden olabileceği demografik değişikliklerin sosyal ve siyasi sonuçlarının tartışılması bu çalışmanın konusu değildir. Türkçe konuşurları arasında gerçekleşmeyen bu göçün ağızlara etkisinin konuşulabilmesi için önce Türkçe üzerinde etkilerinin konuşulması gereklidir. Nihayete ermemiş bir göç ve misafirlik sürecinin dilimize ve dolayısıyla Türkiye Türkçesi ağızlarına etkilerinin olup olmadığı ise henüz ortaya konmuş değildir. Bu yüzden konu edilen göç süreçleri Türk ve Osmanlı tebaası unsurların yani Türkçe konuşurlarının yer değiştirmeleriyle sınırlı kalmıştır.

1. Türkiye Türkçesi Ağızlarının Oluşmasında Göç Olgusu

Anadolu XI. -XIV. yüzyıllar arasında büyük Oğuz kitlelerinin göçleri sonucu Türkleşmiştir. Bu esnada Oğuz olmayan Türk boylarının da Anadolu'ya gelmiş olduğu bilinse de nüfusça Oğuz kitleleri içinde eridikleri söylenebilir. Yine de Anadolu ağızlarındaki özellikler veya yer adları incelemeleri özellikle Kıpçak unsurların da varlığına işaret etmektedir (Korkmaz, 1971, s. 21).

Tahrir defterlerinde Oğuz boylarına ait kayıtlardan 24 Oğuz boyundan 23'ünün Anadolu'ya gelmiş olduğu anlaşılmaktadır (Sümer, 1992, s. 173).

Anadolu'ya gelen bu kitlelerin kimisi alışık oldukları yerleşik hayata geçerken kimisi göçebe yaşantısını devam ettirmiştir. Ayrıca bu boyların daha Orta Asya'da iken oluşmuş farklı ağız özellikleri, bu yeni göç ettikleri coğrafyaya da taşınmış, bu da tek ve standart bir Oğuzcanın değil de bazı ses ve şekil ayrılıklarına dayalı farklı ağız özelliklerinin Anadolu coğrafyasına taşınmasına neden olmuştur (Korkmaz, 1971, s. 23).

Anadolu ağızlarındaki temel farklılığın sebebi, Oğuz boylarının birbirinden ayrı teşekküllerden oluşması ve bu teşekküllerin çeşitli ses ve şekil ayrılıkları taşıyan farklı ağızlara sahip olmasıdır. Bu durum Korkmaz tarafından “Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı ile İlişkisi Sorunu” başlıklı makale ile gündeme getirilmiş, yakın coğrafyalarda karşılaşılan farklı ağız özelliklerinin bu yolla açıklanabileceği ortaya konmuştur (1971).

Oğuzların Anadolu’ya göç edişi, bu şive içinde yer alan boy ağızlarının da Anadolu’ya taşınması anlamına gelmiştir. Bu boyların bazısı yerleşik hayata geçip göç serüvenini sonlandırırken büyük bir bölümü göçebe yaşantısına devam etmiş ve ağız özelliklerini göç ettikleri yeni coğrafyalara da taşımışlardır.

2. Türkiye Türkçesi Ağızlarının Şekillenmesinde Göç Olgusu

Özkan çalışmasında, Anadolu’yu yurt tutan Oğuzlardan göçebe yaşam tarzını devam ettirenlerin Osmanlı Devlet otoritesiyle ters düşmelerinin tarihî alt yapısını ortaya koyar. Moğol istilasından sonra Oğuz Beylerinin Selçuklu Devleti’ne isyan etmesi, Ankara Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan Fetret devrinde bazı Anadolu Beyliklerinin tekrar canlanması, II. Murat devrinde Candaroğulları’ndan gelen vezirlerin ciddi bir siyasî güce sahip olmaları, özellikle imparatorluk hâline getirdiği devletin bekası konusunda kaygılanan Fatih Sultan Mehmet’i ve sonrasında pek çok padişahı, Oğuz boylarının mevcut teşkilat yapılarına göç ve iskân hareketleriyle müdahale etme konusunda harekete geçirmiştir (2009, s. 545).

Bunun sonucunda XV. yüzyıldan sonra Oğuz boy yapılarındaki değişime paralel olarak boy isimlerinin terk edildiği onun yerine “yerli reaya”, “Yörük”, “Türkmen” gibi adlandırmaların yapıldığı ve boyların daha küçük yapıları olan cemaatlerin ortaya çıktığı ve bu cemaatlerin de başındaki beyin ismine, yaygın zanaatlarına veya sosyal durumlarına göre adlandırıldıkları görülür (Korkmaz, 1971, s. 23).

Osmanlı toplumunda yerleşik hayata geçmemiş toplumlar için konar-göçer tabirini kullanmanın daha doğru olduğunu belirten Orhonlu, bu kitlelerin sürekli yer değiştiren göçebe bir kitle olmadığını, yazın yaylakta hayvan otlatan, kışın kışlakta basit ziraatle uğraşan kitleler olduğunu ifade eder. Oğuz boy yapısının bozulmasını tercih etmesine rağmen, Osmanlı gibi merkezîyetçi idare tarzını benimsemiş bir devlet, bir dönem bu konar-göçer hayata müsaade etmiştir. Hatta bu durum konar-göçer kitlelerin Rumeli’nin Türkleşmesi için yapılan kitlesel göçlerde kullanılabilmesine olanak sağlamıştır (Orhonlu, 1987, s. 12-15).

XIV. ve XV. yüzyıllarda Oğuz boy yapısının değişikliğe uğratılmasını ve Rumeli’de Türk varlığının sağlanmasını amaçlayan iç göçler görülmektedir. Bu göçlerde, konar-göçerlik kolaylaştırıcı bir unsur olarak karşımıza çıkar.

XVII. yüzyıla gelindiğinde bazı konar-göçer kitlelerin kendiliğinde yerleşik hayata geçtiği görülür. Konar-göçer hayattaki ekonomik faaliyetlerin sınırlılığı ve yerleşik hayatın kendilerine cazip gelmesi bu değişimin temel nedenidir (Orhonlu, 1987, s. 35).

Bunun yanında 1691-1699 yılları arasında uygulanan iskân siyaseti konar-göçer hayatı tamamen bitirmeyi hedefler. Bu iskân politikasının planlanmasında; konar-göçer ahalinin yer değiştirmeleri esnasında yerli halka zarar vermesi, harap ve boş arazilerin imar ederek buraları ziraate açmak ve ekonomiye kazandırmak, kervan yollarının, ticaret yollarının üzerinde yerleşim sağlayarak buraların bu aşiretler tarafından korunmasını sağlamak gibi sebepler sayılabilir (Orhonlu, 1987, s. 39-48).

Oğuz boy yapısının bu değişimi yaşamasında göçün ne denli etkili olduğu anlaşılmaktadır. Büyük boy yapılarının dağıtılması, birbirlerinden uzak olabilecek

coğrafyalara sevki, bazı konar-göçer kitlelerin Rumeli'ye taşınması, Anadolu'nun bugünkü nüfus yapısının oluşmasında dolayısıyla Anadolu ağızlarının şekillenmesinde temel araç olmuştur.

3. Türkiye Türkçesi Ağızları İçerisinde Göçmen Ağızlarının ve Ağız Adacıklarının Oluşması

Bugün Türkiye Türkçesi ağızlarını her ayrıntısıyla tespit etme, mevcut konuşma dilini en sağlıklı şekilde kayıt altına alma amacıyla hareket edilirken göçmen ağızları ve ağız adacıkları göz ardı edilemez. Kırım'dan, Kafkaslar'dan veya Balkanlar'dan Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırlarına göç etmiş bütün Oğuz ve Oğuz dışı Türk unsurların ve Osmanlı tebaası unsurlarının ağızları göçmen ağızları genel adlandırmasına uymaktadır.

Kişilerin hayatını köklü biçimde değiştiren göçler mevcut ağız yapısını da etkilemiştir. Sonuç olarak yeni coğrafyalarda ortaya çıkan bu ağızların adlandırılması noktasında göçmen ağızları ve ağız adacıkları gibi iki yeni terim ortaya çıkmıştır.

XIV-XV. yüzyıllarda yeni fethedilen Rumeli'deki topraklara doğru yapılan göçler bugün Rumeli veya Balkan Türk Ağızları şeklinde ifade edilen ağızların oluşmasına neden olmuştur.

Balkan Türk Ağızları, değişik etnik yapılara ait olma, farklı tarihî, sosyal, kültürel şartlar yaşama, Slav dilleriyle değişik düzeylerde etkileşime girme gibi nedenlerden dolayı farklı dallanmalar gösterirler (Günşen, 2012, s. 113).

XIV. yüzyıldan itibaren Anadolu'dan fethedilen coğrafyalara yönelik olarak gerçekleşen göçler, XVIII. yüzyıldan itibaren tersi istikamette gerçekleşmiştir.

Osmanlı'nın tersine göçle ve muhaceret meselesiyle ilk tanışması daha XVII. yüzyılın sonlarında, başarısızlıkla sonuçlanan 1683 Viyana Kuşatması sonrasında, 1683-1699 yılları arasında Osmanlı-Avusturya Savaşı'nda serhat boylarındaki Müslümanların geri çekilmesiyle başlar (Ağanoğlu, 2001, s. 31).

Anadolu'ya göç eden ilk Türk kitleleri Kırım Tatarlarıdır. 1771'de Çarlık Rusyası'nın Kırım'a girmesi, 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanması ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'yla devam eden süreçte Kırım Tatarları Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Kırım'dan 1792-1793, 1877-1878 yılları arasında gerçekleşen kitlesel göçlerle gelen Kırım Tatarları; Bulgaristan'da Dobruca, Anadolu'da İzmir, İzmit, Bandırma, İnegöl ve Eskişehir'e yerleştirilmiştir (Özkan, 2009, s. 547).

Osmanlı'nın Rumeli'deki en büyük yenilgilerinden birisi 1877-1878 yıllarında yaşanan Osmanlı-Rus Harbi'dir. Kaynaklar 1.253.500 kişinin Osmanlı'nın kaybettiği topraklardan Anadolu'ya göç ettiğini belirtir (Ağanoğlu, 2001, s. 33).

Osmanlı'nın büyük toprak kayıplarıyla sonuçlanan I. ve II. Balkan Muharebeleri de Müslüman Osmanlı tebaasının Anadolu'ya göçüyle sonuçlanır (Ağanoğlu, 2001, s. 44).

Kaybedilen bu topraklardan göç eden; Türk, Arnavut, Boşnak, Pomak unsurlar devletin çeşitli dinamikleri gözettiği iskân siyaseti ile yerleştirilmişlerdir (Ağanoğlu, 2001, s. 108).

Cumhuriyet Dönemi'nde Bulgaristan'dan kitleler hâlinde göçler, 1923-1951, 1968-1978 ve 1985-1991 yılları arasında gerçekleşmiştir (Ağanoğlu, 2001, s. 310).

Özellikle Bursa ve Eskişehir illeri yukarıda bahsettiğimiz göçler sonucu gelen nüfusun yoğun olarak yerleştirildiği yörelerdir. Dolayısıyla buralarda göçmen ağızlarına veya ağız adacıklarına sıklıkla rastlanır. (Özkan, 2009, s. 551)

Bu göçlerle en çok nüfusun iskân edildiği illerden olan Eskişehir ağızlarının dil atlasını hazırlama çalışmaları esnasında yerli ve göçmen ağızların durumuna değinen Boz ve Günay Aktaş, Eskişehir Ağızlarını “Yerli Ağızlar” ve “Göçmen Ağızları” şeklinde ayırdıktan sonra, Göçmen Ağızlarını; Kırım Tatar Ağzı, Nogay Tatar Ağzı, Kazan Tatar Ağzı, Karaçay-Malkar Ağzı, Rumeli-Muhacir Ağızları şeklinde ayırmışlardır (Boz, Günay Aktaş, 2013, s. 65).

Göçmen ağızları terimi daha kapsayıcı bir terim olmakla birlikte yapılan çalışmaların çoğunda göçmen ağzı veya ağız adacığı ayırımının yapıldığı görülmektedir.

Ağız adacıkları ve göçmen ağızları kavramları yerli ağızlar dışında kalan, o yöreye geliş süreçleri açık olarak takip edilebilen, yerli ağızlarla karışmayan, değişme yönü standart dilin etkisine bağlı olan ağızları ifade etmek için kullanılan kavramlardır. Bu iki terim arasında kesin çizgilerle bir ayırım yapılmamış olsa da yapılan çalışmalarda bu terimlerin tercih edilme durumlarına bakarak bir ayırımın ortaya konduğu görülmektedir.

Yapılan ağız çalışmalarında bugün Türkiye Cumhuriyeti toprakları dışında kalan topraklardan göç eden nüfusun ağızları için kullanılan “göçmen ağızları” terimi; yerli ağızların oluşumdan sonra ilgili bölgelere takip edilebilen tarihî süreçlerle gelip pek çok kez iskânı devlet eliyle gerçekleştirilen Oğuz unsurların ağızlarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Ağız adacığı teriminin ise Oğuz olmayan Türk nüfusun yerli ağızlarla karışmayan ağız özelliklerini ifade etmek için tercih edildiği görülmektedir. Yapılan çalışmaların bazılarını sıralandığında bu durum daha açık olarak görülebilmektedir.

Göçmen ağızları üzerine yapılan çalışmalara örnek olarak; Senem Akyol’un “Manisa Balkan Göçmenlerinin Ağız Özellikleri” adlı doktora tezi (2020), Özlem İlaslan’ın “Adana İli Yüreğir ve Yöresi Göçmen Ağzı” adlı yüksek lisans tezi (2005), Songül İlbaş’ın, Eskişehir İli Balkan Muhacir Ağızları adlı yüksek lisans tezini (2015) gösterebiliriz.

Bunlara ek olarak, Suriye’de bulunan Bayır Bucak Türkmenlerinin Anadolu’ya zorunlu göçünü de hatırlamak gerekir. 1921’de Fransızların Suriye’yi işgalinden sonra 1936, 1946, 1952, 1960, 1963 ve 1970 yıllarında peyderpey göçler görülmüştür (Özkan, 2009, s. 548). Faruk Yıldırım’ın Bayır-Bucak Türkmen Ağzı adlı çalışması Türkiye’ye göç etmiş Türkmenlerden derleme yapılarak hazırlanmıştır (2018). Hülya Aslan Erol’un “Göç Bağlamında Suriye Türkmen Türkçesi ve Türk Dili Tarihindeki Yeri” adlı bildirisinde Suriye Türkmenlerinin Oğuz ağızları konusunu olduklarının üstünde durulduktan sonra bu ağızların tespiti için göç etmiş Türkmen nüfustan derlemeler yapıldığı belirtilmiştir. (2018, s. 33-40). Göç eden bu Türkmen nüfus bir başka göçmen ağzı oluşturmaya adaydır. Tıpkı Balkan ağızları gibi Oğuz ağzı konusunu bu Türkmen nüfus da yerleşimleri kalıcı olduğu takdirde bir göçmen ağzı hâline gelecektir.

Ağız adacıkları üzerine yapılmış çalışmalara ise şu çalışmaları örnek gösterebiliriz; Ayşe Nur Kırgız’ın “Van Ulupamir Kırgız Ağzı” adlı yüksek lisans tezi (2009), Mehmet Oğuz Örnek’in Muş Bulanık Çevresi Karapapak Ağzı” adlı yüksek lisans tezi (2011), Şule Ateş’in “Bandırma İlçesine Bağlı Orhaniye Köyünde Yaşayan Kırım Tatarlarının Ağzı” adlı yüksek lisans tezi (2014) ve Ayşe Günay’ın “Türkiye’de Bir Ağız Adacığı: Karaçay-Malkar Türkçesi Ağzı” adlı yüksek lisans tezi (2016) ağız adacıkları üzerine yapılmış çalışmalardır.

Özkan, 1885 de oluşmuş Afyonkarahisar Kızılcaören Yenibelkavak (Muhacirbelkavak) köyünde ikâmet eden Nogaylardan, Dobruca’dan göç edip Polatlı’da iskân edilen Kırım Tatarlarından, Kayseri’de ikamet eden Yarkent Uygurlarından ağız adacıkları oluşturmuş nüfus olarak bahseder (2009, s. 551-552).

Özellikle göçmen ağızlarının ve ağız adacıklarının yerli ağızlarla etkileşimi veya bu ağızların ölçünlü dilin etkisiyle yok olmaya yüz tutması son dönemlerde pek çok araştırmacının dikkatini çekmiştir. 7-8 Kasım 2019'da Adana'da gerçekleştirilen V. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayında sunulan bildirimlerden bazılarında bu konular işlenmiştir. Burada bu araştırmacıları ve bildirimlerinin isimlerini zikretmek yerinde olacaktır.

Ali Akar ve Ayşe Günay'ın "Türkiye'de Karaçay-Malkar Türkçesi Dil Etkilenimi", Ercan Alkaya ve Murat Doğan'ın Elazığ İli Göçmen Ağzının Şekil Bilgisi Bakımından Yerleşmesi", Erdoğan Boz ve Songül İlbaş'ın "Eskişehir İli Yerli Ağızlarının Balkan Muhacir Ağızları Üzerindeki Ses Bilgisel ve Biçim Bilgisel Etkileri", Talat Dinar'ın "Göçmen ve Yörük Ağızlarının Ölçünlü Dile Yaklaşma Eğilimleri Üzerine İstatistikî Bir Deneme", Fatih Doğru ve Ferdi Bozkurt'un "Balkan Muhacir Ağızlarının Eskişehir İli Manav Ağızlarına Etkileri", Turgut Tok'un "Ahıska Ağzına Yerli Ağızların Etkileri (Denizli-Honaz Örneği) adlı bildirimler ağızların yaşamakta olduğu değişimlerin yani dinamik süreçlerin gözlemlenmesine dayanan çalışmalardır.

4. Ağız-Standart Dil İlişkisinin İncelenmesinde Göç Olgusuna Bağlı Kavramlar

Ülkemizde köyden kente, hatta şehirlerden sanayileşmiş şehirlere doğru gerçekleşen göç hareketi; ağızların yaşadığı coğrafyadan kopmasına, büyük şehirlerde standart dilin etkisiyle yeni konuşma varyantlarının ortaya çıkmasına neden olur.

Ekonomik sebeplere bağlı iç göç hareketleri 1950'lerden beri görülmesine rağmen bu göçlerin ağızlar üzerindeki etkisi üzerinde yeterince durulmamıştır. Aydın'ın çalışması sınırlı örnekler üzerinde de olsa iç göçlerin ağızlara etkisi konusunu gündeme getiren bir çalışmadır (2011, s. 1965-1974).

Göç, ağızların doğal yaşam alanını tehdit eden bir unsur olarak karşımıza çıkar. Aileler konuştukları varyantla kültürel miraslarını aktarma imkânı bulamazlar, bu zincirin kırılması ağızların zamanla yok olması anlamına gelir. Öte yandan göçle yeni yerleşilen çevrede özellikle standart dilin etkisinde yeni varyantlar ortaya çıkmaktadır (Demir, 2013, s. 36).

Demir'in ağız terimine bilimsel, güncel ve kapsayıcı bir tanım önerisi getirdiği çalışmasında dilde birden fazla konuşma biçimi yani "lekt" olduğundan bahsettiği bölüm konumuz adına dikkat çekicidir. Bu konuşma biçimleri coğrafyaya bağlı incelendiğinde ağız yani diyalekt adını alır, sosyal gruplara ait konuşma biçimleri söz konusu olduğunda "sosyolekt" şeklinde adlandırılır (Demir, 2002, s. 110)

İç göçün neden olduğu ağız konuşurlarının ağız bölgelerinden ayrılmasının ilgili ağız için bir son olarak düşünülemeyeceği tezine dayanan çalışmasında Ersöz, yerleşim yeri-ağız bağlantısı kopmuş, konuşurları yer değiştirmiş ağızları "Diyalektolojik Bütünlüğünü Kaybeden Ağızlar" olarak nitelendirmiş, iç göçler ile yer değiştiren nüfusun ağızlarının uygun şartlarda korunduğunda, yerel ağız özelliklerinin tespitinde uygulanabilecek teorik yol üzerinde durulmuştur (2018).

Göçle birlikte yaşanan yeni yerleşim yerlerinde edinilen sosyal statüler ağızların gidiş yönünde belirleyici olmaktadır. Eğitim düzeyinin yükselmesi standart dilin ağızlara çok büyük oranda baskın gelmesi sonucunu doğururken, daha düşük eğitim düzeyinde yerel ağızlardan veya etkileşime girilen diğer "diyalektolojik bütünlüğünü kaybeden" ağızlardan etkilenme fazla olacaktır. Bu yüzden standart dilin baskın olduğu veya ağızların değişik oranlarda baskın olduğu sosyolektlerin görülmesi beklenmektedir. Bu konuyla ilgili çalışmaların sınırlı olması bu konudaki değerlendirmeyi kendi gözlem ve çıkarımlarımıza dayandırmamıza neden olmuştur. Mevcut konuşma dilinin

incelenmesine yönelik yapılacak çalışmaların bu yönde veri sağlamada faydalı olacağı düşünülmektedir.

Sonuç

Türkiye Türkçesi ağızlarının oluşumu, temelde kimi göçebe kimi yerleşik hayat yaşayan Oğuz boylarının ve -nüfusça Oğuzlar kadar yoğun olmasa da- Oğuz olmayan unsurların Anadolu'ya gelip, birbirlerinden farklı ağız özelliklerini de Anadolu'ya taşıdıkları gerçeğine dayanır. Anadolu'ya yerleşen veya yaşantısını Anadolu'da sürdüren bu boyların hayatında göç olgusu, hiçbir zaman eksik olmamıştır. Kimi zaman göç etmiş, kimi zaman da göç edip gelmiş muhacirlerle tanışmışlardır. Bütün bu süreçler yaşanırken konuşma dilinde yani ağızlarda çok çeşitli değişimler yaşanmıştır. Bu yüzden de ağız çalışmalarında tarihi ve sosyolojik verilerin dikkate alınması büyük önem taşır. Günümüzde ağız çalışmalarının pek çoğunda bu hassasiyet gösterilmektedir.

Günümüzde ağız çalışmalarının geldiği nokta yüz güldürücüdür. Pek çok yöre ağzına ait monografiler hazırlanmış, Anadolu ağızlarının tasnifi gerçekleşmiş, Türkiye Türkçesi Ağız Atlasının hazırlanması yolunda önemli hazırlıklar yapılmış durumdadır. Türkiye Türkçesinin yerli ağızlarına yönelik yapılan bu çalışmalardan sonra, incelemelerin göçmen ağızları, ağız adacıkları, sosyolektler ve "diyalektolojik bütünlükten kopan ağızlar" üzerinde yoğunlaşması gerektiği görülmektedir. Bu yönde atılacak her adımın ağızların güncel dokümantasyonuna katkı sağlayacağı ve Türkçenin çağdaş ilerleyişine tanıklık vazifemizi yerine getirmemizi sağlayacağı açıktır.

Kaynakça

- Ağanoğlu, H. Y. (2001). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makus Talihi Göç*. İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Akar A. ve Günay A. (2021). Türkiye'de Karaçay-Malkar Türkçesi Dil Etkilenimi. V. *Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri*, 7-8 Kasım 2019 Adana, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 51-70.
- Akyol, S. (2020). *Manisa Balkan Göçmenlerinin Ağız Özellikleri*. Doktora Tezi. Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi.
- Alkaya, E. ve Doğan M. (2021). Elâzığ İli Göçmen Ağızının Şekil Bilgisi Bakımından Yerleşmesi. V. *Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri*, 7-8 Kasım 2019 Adana, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 101-127.
- Arslan Erol, H. (2018). Göç Bağlamında Suriye Türkmen Türkçesi ve Türk Dili Tarihindeki Yeri. *Mediterranean Journal of Humanities*, 8(2), 33-40.
- Ateş, Ş. (2014). *Bandırma İlçesine Bağlı Orhaniye Köyünde Yaşayan Kırım Tatarlarının Ağızı*. Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Aydın, M. (2011). Birkaç Örnek Çerçevesinde İç Göçlerin Ağızlara Etkisi. *Turkish Studies*, 6(1), 1965-1974.
- Boz, E. ve Günay Aktaş, S. (2013). Eskişehir İli Dil Atlası Çalışmaları (Yerli ve Göçmen Ağızları). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, 59-72.
- Boz, E. ve İlbaş S. (2021). Eskişehir İli Yerli Ağızlarının Balkan Muhacir Ağızları Üzerindeki Ses Bilgisel ve Biçim Bilgisel Etkileri. V. *Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri*, 7-8 Kasım 2019 Adana, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 281-293.
- Demir, N. (2002). Ağız Terimi Üzerine. *Türkbilig*, 4, 105-116.

- Demir, N. (2013). *Ankara Örneğinde Ağızların Belgelenmesi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Dinar, T. (2021). Göçmen ve Yörük Ağızlarının Ölçünlü Dile Yaklaşma Eğilimleri Üzerine İstatistikî Bir Deneme. *V. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri*, 7-8 Kasım 2019 Adana, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 295-305.
- Doğru, F. ve Bozkurt, F. (2021). Balkan Muhacir Ağızlarının Eskişehir İli Manav Ağızlarına Etkileri. *V. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri*, 7-8 Kasım 2019 Adana, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 373-382.
- Ersöz, S. (2018). Diyalektolojik Bütünlükten Kopan Göçmen Ağızları Üzerine Araştırmalar. *Dil Araştırmaları*, 23, 289-298.
- Günay, A. (2016). *Türkiye'de Bir Ağız Adacığı: Karaçay-Malkar Türkçesi Ağzı (Gramer-Metinler-Sözlük)*. Yüksek Lisans Tezi. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Günşen, A. (2012). Balkan Türk Ağızlarının Tasnifi Üzerine Bir Değerlendirme. *Turkish Studies*, 7(4), 111-129.
- İlaslan, Ö. (2005). *Adana İli Yüreğir ve Yöresi Göçmen Ağzı (İnceleme-Metinler-Sözlük)*. Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- İlbaş, S. (2015). *Eskişehir İli Balkan Muhacir Ağızları*. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Kerswill, P. (2006). Migration and Language. *Sociolinguistics/Soziolinguistik An International Handbook of the Science and Language and Society 2nd*, 3, 2271-2285.
- Kırgız, A. N. (2009). *Van Ulupamir Kırgız Ağzı Üzerine Derleme Çalışması (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Korkmaz, Z. (1971). Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı ile İlişkisi Sorunu. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 21-23.
- Orhonlu, C. (1987). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*. İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti.
- Örnek, M. O. (2011). *Muş Bulanık Çevresi Karapapak Ağzı*. Yüksek Lisans Tezi. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Özkan, N. (2009). Anadolu'daki Nüfus Hareketlerinin Ağızların Oluşmasına ve İncelenmesine Etkileri. *Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri*, 25-30 Mart 2008 Şanlıurfa, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 541-558.
- Sümer, F. (1992). *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatları-Destanları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Şimşek Umacı, Z. (2021). Göç ve Dil Çalışmalarının Kesişme Noktasında Bir Çalışma Alanı Olarak Ağız Çalışmaları. *International Migration Researches Congress Full Text Booklet*, 20-22 Mayıs 2021 Ankara, Ankara: Bidge Yayınları, 252-263.
- Tok, T. (2021). Ahıska Ağzına Yerli Ağızların Etkileri (Denizli-Honaz Örneği). *V. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri*, 7-8 Kasım 2019 Adana, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 677-686
- Yıldırım, F. (2018). *Suriye Bayır-Bucak Türkmen Ağzı (Giriş-İnceleme-Metinler-Dizin)*. Adana: Karahan Kitabevi.

<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> [Erişim Tarihi: 13. 11. 2023].